

9. For at give Præsidenten i Bredskibene imod at der tillig gives Paaskedeltagelse en Paaskedeltagelse om, at det tilstodende Sars-Bilag er et retskafnet Laan, som er forfalden til Bredskibe, naar Skytterne ikke bygget sig kostene herpaa. 14
10. Præsidenten i Bredskibene skille i Hensigt til Generalforsamlingens Beslutning, i Noensindens vore angivelige og den aarlige Forsikring, ikke med mindst 2 1/2 Rindere. Forsikringsbrevene blive udsendte paa Laanen til Nordby, og i Bredskibe og Landkøbtmandskreds.
11. Det bekræftedes at opstille en Skytte- og Gymnastikfest sammen med Oberst Salskytteforening, i Hensigt til at give Laanen med fælles Bidrag for begge Sars-Laanene, Generalforsamlingen kommanderede Forsikringsbrev til at være Delegerede heraf, og at alle Midde til at blive sammen med Delegerede af Oberst Salskytteforening for at give det Formode.
12. Skytteforeningens Forslag om, at Svendborg Salskytteforening, Lovet og de andre Sars-afdelte hører anset Sars i Sars-Maaned og Gymnastikfest ved Formiddag i Gymnastik, Laanering og kvart anset Sars i Sars-Maaned og Skyttefest, som er Kapotering og Gode, dertil og herunder til Skrivning, til Behandling af det stades N. 5 nævnte Forslag.
13. Forskellens Generalforsamling, om, at Sars-Maaned Skytte skille tillades at være paa at give paa Præsident, kendtes af Generalforsamlingen til det stades N. 5 nævnte Udsat.
14. Det vedtoges at Forberedelse for vedkommende Placeringer for Gymnastik og Skytte, for Noensindens derved og indvendes af Forberedelsestiden til Forsikringsindtag.
15. Klare Sars, Skytte kunne paa en Spødsdag give indtil 10 Skud.

J. P. Nielsen. E. M. Nielsen. H. H. Nielsen.

I Indledning af den foreløbige Skytte-Lov af 5 Maj, og Forsikringsindtaget i Sars, blev den 7 Maj, og vedtoges det med 3 Stemmer at have en ekstraordinær Generalforsamling Søndag d. 14 Juni Kl. 3 Eftermiddag i Svendborg.

J. P. Nielsen. H. H. Nielsen. J. P. Nielsen.

De 2 Medlemmer, Formanden og Revisorerne udsendingen Beskæmmelse tage for d. 9te Juni

E. M. Nielsen. A. Christensen.

Ved Generalforsamlingen den 14 Juni vedtoges det med 96 mod 48 Stemmer

1. Generalforsamlingen bekræftede at Skytterne indvendes i Forsikringen indtil en ny Generalforsamling, vedtages dens Paaskedeltagelse.
2. Generalforsamlingen meddelte, at visse Kredse har optaget Skytterne fra den Forsikringsindtagets Anvendelse.

E. M. Nielsen

Ved Generalforsamlingen den 14 Juni: Røye satte følgende Forslag under Afstemning.

Kapit. E. Nielsen. Oberstkontenant Christensens Forslag om mit at gjenoptage Skytterne der med Frihed for de enkelte Kredse til at have vore at blive forbeholdt med 145 mod 97.

Kapit. E. Nielsen (Sars) Forslag i Saakendelsestiden om det i Rindere, saavel som Skifferen hinde om Frihed og Sars-Maaned, og fælles bekræftede Generalforsamlingen alle at nægte gjenoptagelse af Skytterne. Forslaget vedtoges endstemmig.

E. M. Nielsen. A. Christensen.

De yderst kortfattede notater i Svendborg Amts Skytteforenings forhandlingsprotokol om de dramatiske begivenheder i sommeren 1885.

DET FYNSKE SKISMA

FORFATNINGSKAMPEN I DE FYNSKE AMTSSKYTTEFORENINGER

Af Poul Broe

I 1861 tog kaptajn Valdemar Mønster initiativ til oprettelse af skytteforeninger i Danmark efter inspiration fra Storbritannien. Baggrunden for Mønsters initiativ var den voksende fare for krig med hertugdømmerne, og hensigten med skytteforeningerne var at få trænet især unge mænd i skydning og derved få oprettet en slags reserve, der med kort tids øvrig militær uddannelse kunne indgå i hæren. Initiativet blev godt modtaget, og der blev dannet skytteforeninger rundt omkring i landet, på Fyn bl.a. i Nyborg, Schelenborg ved Kerteminde og i Midelfart. Trods begejstringen gik det trægt, især på grund af våbenmangel, og skytteforeningerne kom aldrig til at spille nogen påviselig rolle i Anden Slesvigske Krig, der udbrød et par år senere. Nederlaget i 1864 kom imidlertid til at betyde et stort opsving i forenings- og medlemstallet – revanchestemningen var til at tage og føle på – og i sommeren 1865 stod det klart, at De Danske Skytteforeninger måtte organiseres anderledes. På et repræsentantskabsmøde i oktober 1865 vedtog man et forslag fra kaptajn Edvard Nielsen, Nyborg, om at indskyde

Søndag den 19. juli 1885 kulminerede flere års spændinger i en sprængning af Svendborg Amts Skytteforening. Sprængningen ses almindeligvis som et resultat af Estrup-regeringens provisoriske riffellov af 5. maj 1885, som forbød privat anskaffelse af og skydning med rifler, men meget tyder på, at det var langt mere dybtgående uoverensstemmelser, der udløste bruddet. Denne artikel vil undersøge, hvorfor det gik så galt i Svendborg Amts Skytteforening, og hvorfor det samme ikke skete i Odense Amts Skytteforening; her var riffelloven nærmest kun en parentes.

et led mellem Centralkomiteen og de enkelte skytteforeninger ved at oprette amtsskytteforeninger.

Kaptajn Nielsen var dårlig nok kommet hjem fra repræsentantskabsmødet i København, før han begyndte at trave rundt i Svendborg Amt og agitere for skyttesagen, og allerede den 13. november 1865 blev Svendborg Amts Skytteforening stiftet. Halvanden måned senere, nemlig 3. januar 1866, fulgte Odense

Kaptajn Edvard Nielsen, sekretær og formand for Svendborg Amts Skytteforening 1865-1885. Den initiativrige kaptajn Nielsen ses med rette som én af skytte- og gymnastiksagens fremmeste forkæmpere. Kilde: L.F.C. Krogh: Skyttesagen i Danmark 1861-1911, s. 134.

Amts Skytteforening, der også blev oprettet på initiativ af en officer, kaptajn W. Klüwer, og de to fynske amtskytteforeninger voksede hurtigt til at være landets største, især takket være de to kaptajners ildhu, men også egenrådige ledelse.

Øvelshuse

I de første år forsøgte man mange steder at holde gang i skyttekredsene om vinteren med legems- og våbenøvelser inden-døre, hvor man kunne få plads i loer og lader. Det var desuden ofte et problem at få "vækket" skytterne om foråret, når de udendørs skydeøvelser begyndte, og 13. skyttekreds (Ryslinge, Gislev og El-

lested) begyndte derfor at arbejde med planer om et øvelshus. Man ansøgte Svendborg Amts Skytteforening om et lån, og på generalforsamlingen den 6. april 1871 på Rudkøbing Rådhus blev det vedtaget at yde et lån på 200 rigsdaler med forrentning og afdrag til *Ryslinge Gymnastikhuus*, som var under opførelse.¹ Øvelshuset var det første af sin art på Fyn og ejedes af skyttekredsen samt en kreds af borgere. Huset skulle "afgive et passeligt lokale til legems- og våbenøvelse, for at disse øvelser kunne drives hele vinteren igennem – navnlig søndag eftermiddag og om aftenen. Den mandlige ungdom ville der på den måde tilbydes den højst fornødne uddannelse i nævnte retninger for at kunne udvikles i tide og fra grunden af til kampdygtige fædrelandsforsvarere".²

Huset blev indviet søndag den 9. juli 1871 under stor festivitas og med cirka 500 festdeltagere, der påhørte taler af Birkedal, friskolelærer Klaus Berntsen, Højby, og kaptajnerne Høyer og Staggemeier samt løjtnant Speier, apoteker i Ringe. Disse sidste tre repræsenterede Svendborg Amts Skytteforening.

Året efter kom det første øvelshus i Odense Amt, nemlig i Ferritslev. Huset var en tro kopi af øvelshuset i Ryslinge og blev indviet søndag den 7. juli 1872 som øvelses- og forsamlingshus under overværelse af cirka 700 mennesker.³ Øvelshusene udviklede sig ret hurtigt til også at være forsamlingshuse, hvor sognets fester, politiske møder og gravkaffer kunne afholdes.

I de følgende år blev der bygget øvelshuse over hele Svendborg Amt, mens Odense Amt først kom med igen i 1878 med øvelshuset i Højby. Det ligger således lige for at spørge, hvorfor 17

Et skjolddanserhold opstillet til fotografering i 1919. Skytteforeningernes kvindelige medlemmer fik først i 1908 status som aktive medlemmer. Kilde: Hårby Lokalhistoriske Arkiv.

af de første 22 fynske øvelshuse kom i Svendborg Amt.⁴ For at få svar på det spørgsmål skal vi vende blikket mod en anden af 1800-tallets store bevægelser, *Vækkelserne*.

Den fynske vækkelse

Vækkelserne opstod flere steder i landet, men intetsteds fik de så store følger som på Fyn, og især én fynsk vækkelse, "Kertemindevækkelsen", fik stor betydning. Vækkelsen bredte sig i 1820'erne til Øst- og Sydfyn trods heftig modstand og forfølgelse fra biskop Faber, Fyns Stift. Lige meget hjalp det, og de vakte var også formidable modstandere. Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, mente for eksempel, at "når der blot var én eller to vakte til stede, så var hele huset i bevægelse".⁵ Det nordlige og vestlige Fyn mærkede meget lidt til vækkelsen.

Myndighedernes forfølgelse af de vakte stilnede efterhånden af, og dele af vækkelsen begyndte samtidig at blive stærkt præget af Grundtvigs opfattelse af kristendommen. Da Grundtvig satte dåben og nadveren i centrum af det kristne liv, fordi de går tilbage til apostlene og Jesus selv, fik han mange tilhængere blandt lægprædikanterne og præsterne i folkekirken.⁶

I forbindelse med oprettelsen af stænderforsamlingerne i 1834 begyndte Grundtvig at udsende sine skrifter om folkeoplysning. Et af Grundtvigs mål med skrifterne var at argumentere for uddannelse af bondestanden, så den kunne tage del i statens styrelse på lige fod med de øvrige stænder; disse bestræbelser førte i 1844 til oprettelse af den første højskole i Rødding.

Der går en lige linje fra almuens

selvstændige optræden i vækkelserne til den grundtvigianske folkeoplysning. På Kertemindeegnen havde lægprædikan-ten Rasmus Nielsen allerede i 1830'erne dannet et læseselskab med det formål at læse Grundtvig, og han dannede et *Dansk Samfund* på Hindsholm med stor tilslutning. Christen Kold, som var stærkt påvirket af Grundtvig, støttede denne kreds i 1850'erne. Først dannede Kold den første fynske højskole i Ryslinge i 1852, men han flyttede den alle-rede i 1853 til Dalby nord for Kerteminde for at være tættere på *Dansk Samfund*. Tilstrømningen var meget stor, og i 1862 måtte højskolen flytte til Hjal-lese.⁷ Grundtvigianerne kom fra starten af 1850'erne til at stå stærkt på Sydfyn, især i kraft af præsterne Vilhelm Birke-dal, Ryslinge, og J.S. Brandt i Ollerup, og det er derfor ikke tilfældigt, at bygningen af øvelseshuse skete i netop Svendborg Amt.

Folkevæbning og skytteforeninger

Perioden fra 1875 til 1894 var præget af de politiske kampe mellem Højre og Venstre om den lovgivende magt og re-geringsmagten, hvor Højre fastholdt grundlovens ord om kongens ret til at vælge sine ministre, mens Venstre kræ-vede, at en regering skulle udgå fra fol-кетинgsflertallet, altså parlamentarisme. Disse kampe førtes på mange fronter og blev i midten af 1880'erne for alvor ført ind i skytteforeningerne.

N.F.S. Grundtvig øvede en stærk indflydelse i Det Nationale Venstre, her-under også i forsvarsspørgsmålet. Ifølge Grundtvig var en frivillig *folkevæbning* den rette måde at indrette landets forsvar på, hvor alle mand har våbnene hjemme og møder, når ”*landet stander i våde og*

bavnene blusser på højene”. Ideen hav-de sit udspring i den romantiske filosofi i det 19. århundrede, som Grundtvig var stærkt præget af. Folkevæbningstilhæn-gere så skytteforeningerne som en for-løber for folkevæbningens indførelse i Danmark, og i sin fuldt udviklede form kunne alle lokale foreninger under en stærk landsledelse udgøre en brugbar folkehær; problemet for venstrefolkene var bare, at officerer og embedsmænd ”sad på” skyttebevægelsen, og Venstres indflydelse var derfor meget ringe.

Tiden arbejdede imidlertid for Venstre i forhold til skytteforeningerne, især i kraft af de forsvarsvenlige høj- og fri-skolefolk og de grundtvigianske menig-heder. Det er i øvrigt ganske interessant, at Venstre ved enhver given lejlighed i årene fra 1870 til 1905 udtrykte sin sym-pati for folkevæbningstanken, men hver-ken partiet eller blot enkelte medlemmer stillede nogensinde konkrete forslag om overgang til systemet, ligesom folkevæb-ningen ikke fremgik af partiprogram-met.⁸

I 1874 fremkom en *adresse*, der støt-tede regeringen Estrups planer om Kø-benhavns befæstning. Adressen, der fik navnet *Sorø-adressen*, var fremkommet på initiativ af højremænd og officerer, deriblandt kaptajnerne Edv. Nielsen og Klüwer, henholdsvis Svendborg Amts Skytteforening og Odense Amts Skytte-forening, og den cirkulerede landet over for at samle støtte til regeringen, der vit-terlig var i mindretal. Samme år fik Sorø-adressen et modspil i *den fynske adres-se*, der var *imod* Københavns befæstning og *for* folkevæbningstanken; forfatterne til denne adresse var folketingsmænde-ne Klaus Berntsen, Jørgen Pedersen og Anders Tange, fynboer og valgt på Fyn.

Disse to adresser bragte for alvor den brændende politiske strid mellem Højre og Venstre ind i skytteforeningerne, hvor officererne blev udfordret på deres selvforståelse og ledelse. Og intetsteds i Danmark kom det til at gå så voldsomt til som på Fyn.

Vagtskifte i Odense Amts Skytteforening

Klaus Berntsen fortæller i andet bind af sine erindringer, at han en dag i 1875 modtog et brev fra kaptajn Klüwer, daglig leder af Odense Amts Skytteforening.⁹ Klüwer bad om et snarligt møde, da han havde en vigtig sag at drøfte med Berntsen. Da Berntsen dagen efter kom til Klüwer og ville række ham hånden til goddag, svarede Klüwer:

"jeg kan ikke række Dem hånden.

Efter De har været med til at udstede den fynske forsvarsadresse, er det mig umuligt længere at arbejde sammen med Dem. Jeg henstiller derfor til Dem, at De nedlægger Deres mandat."

Berntsen, der havde været aktiv i skyttebevægelsen siden 1866 og i 1873 var blevet valgt til forretningsudvalget i Odense Amts Skytteforening, svarede, at siden Klüwer selv havde optrådt politisk med Sorø-adressen, måtte den samme ret også tilkomme ham, og foreslog, at sagen blev drøftet på den kommende generalforsamling den 19. april 1875. Her blev sagen ifølge Berntsen drøftet overvejende til hans fordel,¹⁰ og ved valgene blev han genvalgt til forretningsudvalget, mens Klüwer ikke modtog genvalg. Kupforsøget fra Klüwers side, der gik ud på at forhindre samarbejde mellem officererne på Odense Garnison og Odense Amts Skytteforening, så længe der var venstrefolk i foreningen, var slået fejl. Man kan roligt sige, at Klaus Berntsens

Jens Lund, forstander på Vejstrup Højskole 1869-1912. Lund gik stærkt ind for folkevæbningstanken og var fra starten af 1880'erne initiativtager til og formand for Svendborg Amts Riffelforening. Kilde: Det Kgl. Bibliotek.

smidighed og evne til at kunne tale med alle hurtigt bragte Odense Amts Skytteforening ind i smult vande.

Frihed for Loke såvel som for Thor i Svendborg Amts Skytteforening

I Svendborg Amts Skytteforening havde det rumlet i længere tid. På trods af en intern aftale om at holde amtsskytteforeningen upolitisk, var kaptajn Nielsen kommet med skarpe udtalelser om bl.a. kortere tjenestetid for skytter. Målet var derfor fuldt, da forretningsudvalget i foråret 1875 i en rundskrivelse kaldte folkevæbningstanken for forkastelig og skrev, at den ikke kunne tilstås nogen plads inden for Svendborg Amts Skytteforening; nogle kredsforstandere havde nemlig

underskrevet den fynske adresse. Banen var således kridtet kraftigt op til generalforsamlingen den 6. april 1875 i Nyborg. På den usædvanligt velbesøgte generalforsamling sørgede man ifølge referatet for at få formaliteterne med beretning, regnskabsfremlæggelse og valg overstået, inden man tog fat på det brændende spørgsmål. Edv. Nielsen indledte med at sige, at *"som ærlige mænd havde man bedst af at tale rent ud om, hvad der lå én på hjerte"*. Han omtalte dernæst skyttesagens formål, hvori det indgik, at man af kærlighed til fædrelandet skulle udvikle en ungdom, der ville bøje sig under disciplinens love. Herefter kom han ind på, at:

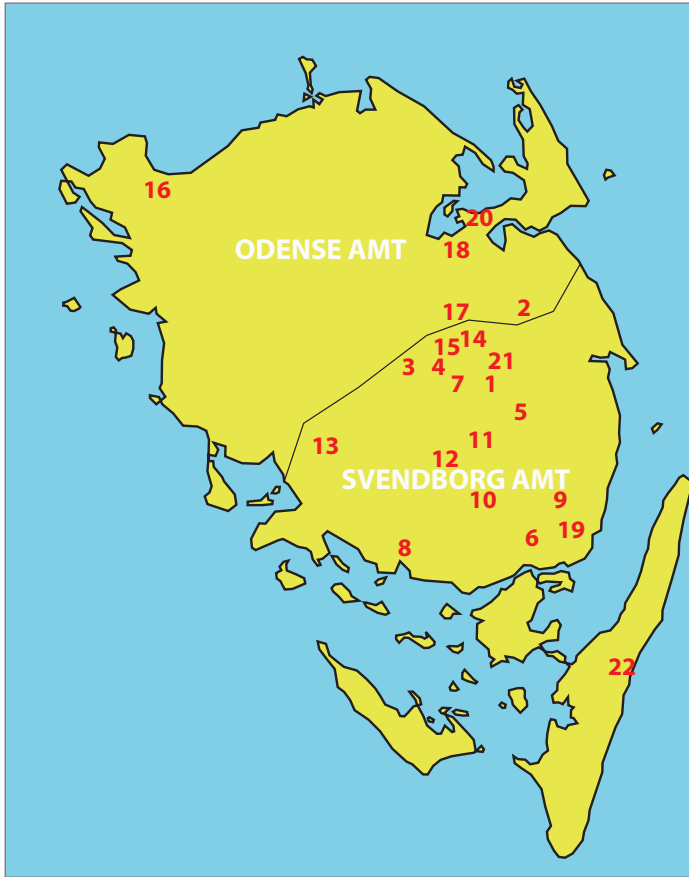
"først i vinter var det pludselig dukket op, at nu skulle man arbejde hen til en folkevæbning. Det kan forretningsudvalget aldrig gå med til. [...] Hvis der derfor findes kredsforstandere, som vil arbejde for folkevæbningen, vil taleren bede dem være så ærlige at træde ud af foreningen; forretningsudvalget kan ikke arbejde sammen med dem, da der ikke kan udrettes noget godt, når de, der skulle følges ad, arbejder i modsat retning".

Adspurgt antog Edv. Nielsen, at folkevæbningstanken tilsigtede kortere tjenestetid, færre faste befalingsmænd og måske en del af uddannelsen foretaget ude omkring på landet. Således bølgede den ophedede diskussion frem og tilbage, hvor bl.a. højskoleforstander Jens Lund, Vejstrup, udtalte, at han hidtil havde anset skyttebevægelsen for neutral grund i politisk henseende, men den havde forretningsudvalget nu forladt. Til slut foreslog Jens Lund, da Edv. Nielsen hverken var til at hugge eller stikke i, at generalforsamlingen undlod afstemning

om dette punkt og prøve samlivet det næste år, idet man gensidigt ville give hinanden frihed til at arbejde, som passede bedst for den enkelte.¹¹ Det forslag tilsluttede Edv. Nielsen sig, sikkert også, fordi han havde erkendt, at han med sin hårdnakkede afvisning af folkevæbningsfolkene havde fået malet sig selv op i et hjørne og havde fået et flertal imod sig.

På det følgende års generalforsamling enedes man i Edv. Niensens fravær om en resolution, affattet af kaptajn Staggemeier og tiltrådt af Jens Lund, der lød således: *"Da folkevæbningstanken er skytteforeningens virksomhed uvedkommende, vedtages det at holde dette emne ude af forhandlingerne."*

Sammenholdet i Svendborg Amts Skytteforening blev bevaret for skyttesagens skyld, og sammenstødet havde også den følge, at begge parter fremover blev mere varsomme med at bringe uvedkommende stridsspørgsmål ind i foreningen. Forløbet af generalforsamlingerne i både Odense og Svendborg viser imidlertid også, at landspolitikken nu for alvor var trængt ind i skytteforeningerne, hvor "højskolevenstre", personificeret af Klaus Berntsen og Jens Lund, og "hærens højre", personificeret af kaptajnerne Klüwer og Nielsen, kom til at stå over for hinanden. Det fremgår også tydeligt, at Klüwer og Nielsen ikke kunne eller ville anerkende venstrefolkernes synspunkter og se bort fra dem i det fælles arbejde, altså at indrømme "frihed for Loke såvel som for Thor". Endelig ses også store forskelle i de to officerers personligheder: Hvor Edv. Nielsen ikke røkkede sig en tøddel og bogstavelig taget malede sig selv op i et hjørne, erkendte Klüwer hurtigt sit nederlag og modtog

Dette kort over oprettelsen af øvelseshuse 1871-78 viser, at ud af de 22 huse blev de 17 bygget på det sydøstlige Fyn, den fynske vækkelses og siden grundtvigianernes "kerneland".

1. Ryslinge
2. Ferritslev
3. Palleshave
4. Boltinge
5. Gislev
6. Tved
7. Ringe
8. Vester Skerninge
9. Brudager
10. Kirkeby
11. Kværndrup
12. Trunderup
13. Hastrup
14. Sønder Højrup
15. Rudme
16. Byllerup
17. Højby
18. Aasum
19. Vejstrup
20. Drigstrup
21. Søllinge
22. Simmerbølle

simpelthen ikke genvalg på generalforsamlingen efter ni års dygtig og afholdt ledelse af Odense Amts Skytteforening.¹²

Riffelforeninger

De politiske modsætninger spidsede mere og mere til, efter at J.B.S. Estrup i 1875 med Københavns befæstning på sit program havde dannet et ministerium, der kom i et skarpt modsætningsforhold til Folketingets flertal. Ved to rigsdagsvalg i 1881 fik Venstre stor fremgang, og det fik den radikale og moderate venstregruppe til enigt at beslutte, at nu skulle Estrup fjernes med magt – han skulle sultes ud ved hjælp af et nyt våben: visnepolitikken. Visnepolitikken gik ud på

at standse al lovgivning i Folketinget, hvor Venstre havde flertal, og barbere finanslovene ned, så kun de allermest nødvendige udgifter stod tilbage.

Ved valget i juli 1884 fik Venstre yderligere fremgang, så konflikten mellem Folketinget på den ene side og Landstinget og regeringen på den anden førte til udstedelse af en provisorisk finanslov i 1885, som indeholdt bevillinger, Folketinget havde nedstemt.

I begyndelsen af 1880'erne dannedes der rundt om i landet foreninger med det angivne formål at støtte skyttesagen ved at hjælpe skytteforeningsmedlemmer med anskaffelse af våben, således "at en fol-

kevæbning efterhånden kunne afløse den stående hær”, som det hed.¹³ Disse foreninger blev hurtigt kendt som *riffelforeninger* og stiftedes over hele landet, som regel med udspring i yderligtgående kredse i Venstre. Riffelforeningerne havde ikke noget egentligt samarbejde med skytteforeningerne, selvom der var visse personsammenfald. Nogle riffelforeninger havde uden tvivl en anden dagsorden end den officielle, og denne dagsorden havde et væsentligt alvorligere indhold, nemlig til hvilket formål riflerne skulle anvendes, hvilket følgende eksempel fra et møde i en riffelforening belyser:

*”Vi vil ikke revolution eller oprør. Men riffelsagen skal opdrage folket, gøre det støt og stærkt, så det kan værne om sin frihed. Vi vil, at ikke en fodsbred skal tages fra vort fædreland, og vi vil, at ikke en paragraf eller en tøddel skal tages fra vor forfatning”.*¹⁴

Lederne af riffelbevægelsen gik ellers stille med dørene, og der findes ikke kilde-mæssige belæg for, at der skulle have været direkte sammenstød mellem riffelforeningsmedlemmer og de lovlige myndigheder. Det kan så også skyldes, at oppositionens ledere ikke havde den store sympati for riffelbevægelsen, som var blevet for revolutionær for de moderate grundtvigianere.¹⁵

Myndighederne holdt et vågent øje med disse riffelforeninger, og da alle offentlige møder dengang skulle anmeldes til de stedlige myndigheder og politiske møder overværes af politiet, findes der rapporter om møder i riffelforeninger i Vindinge Herredsfogedarkiv, der befinder sig på Rigsarkivet Odense.¹⁶ I dette arkiv ligger vedtægterne for *Svendborg Amts Riffelforening*, vedtaget den 5.

marts 1885; formand var højskoleforstander Jens Lund, Vejstrup, gårdbestyrer Jens Jensen Aadal, Trunderup, var næstformand, og højskoleforstander Alfred Povlsen, Ryslinge, var kasserer. Riffelforeningens formål fremgår uden omsvøb af § 1: *”Foreningens formål er at forsyne så mange af sine medlemmer som muligt med egne rifler”.* Punktum. Ingen højtidelige ord om fædrelandets forsvar og ungdommens krigeriske opdragelse, men slet og ret at forsyne medlemmerne med rifler.

Selvom formålsparagraffen lyder krigerisk, var det ikke det, Jens Lund argumenterede for på et møde lørdag den 18. april 1885 i Avnslev Skole. Mødet var annonceret i Fyns Tidende samme dag, hvilket godt kan give en fornemmelse af, at mødearrangørerne ikke har villet gøre det let for myndighederne at overvåge mødet. I dette tilfælde nåede politimanden at komme til mødet, og han skrev en længere rapport til herredsfogeden. Ifølge rapporten holdt Jens Lund et foredrag på 2½ time under overskriften *”Stændertiden er omme, folketiden er kommen”* om Danmarks politiske historie fra stavnsbåndets løsning og frem til den nærværende tid. Efter et ophold og efter at man troede, mødet var slut, fortsatte Jens Lund med at tale om riffelforeningerne, som det efter hans mening var helt lovligt at oprette, og han nævnte, at der i Svendborg Amt var oprettet en riffelforening, som han var formand for. Formålet var ikke at gøre oprør, selvom det på højere sted blev betragtet som sådan. Han var blevet advaret om, at hans højskole ville miste sine tilskud, hvis han fremturede, men han ville ikke bøje nakken under disse trusler. Lund gentog indtil flere gange det lovlige i oprettelse

Haarby Skytteforening med flyvende fane og klingende spil på vej til fugleskydning omkring 1915. Selvom skytteforeningernes hovedaktivitet var baneskydning, arrangerede mange foreninger også fugleskydninger som festlige indslag. Kilde: Hårby Lokalhistoriske Arkiv.

og medlemskab af en riffelforening og erklærede, at skulle det komme dertil, at riflerne blev brugt til ulovlige øjemed, ville han ikke være med længere.

Jens Lund henviste til det såkaldte "mundkurvscirkulære" med sine ord om, at hans højskole ville miste sine tilskud, hvis han fremturede; det skete også. I 1885 modtog han et brev fra Kultusministeriet, at da han ikke agtede at indstille sin virksomhed som formand for Svendborg Amts Riffelforening, ville ministeriet fratage Vejstrup Højskole dens tilskud; det kom til at vare i fem år.¹⁷ I disse fem hårde udelukkelsesår modtog Jens Lund gaver fra elever, venner og politiske meningsfæller; en hjælp, der bidrog til højskolens overlevelse.

Andre højskoler blev også ramt, herunder Ryslinge Højskole, hvis forstander, Alfred Povlsen, som før nævnt var kasserer i riffelforeningen. Povlsen og

Lund blev sammen med et par forstandere mere anset som værende blandt de mest radikale inden for højskoleverdenen i 1885 på grund af deres agitation for riffelforeningerne og folkevæbningen. Men det står også helt klart, at de med deres rodfæstede grundtvigianske/nationale orientering ikke ville drømme om at anspore til væbnet oprør og bringe Danmark på randen af borgerkrig, hvilket også fremgår af Alfred Povlsens tale på Ryslinge Højskole den 18. april 1885, altså samme dag som Lunds tale i Avnslev Skole:

"Den [riffelbevægelsen, pb] har til hensigt at skabe en folkevæbning for at afværge oprør og sikre borgerfreden i landet. Sagen er lys og god. Den er en forsvarssag og en frihedssag. Som sådan har jeg taget den op, og anderledes vil jeg ikke have med den at gøre. Skulle den blive en oprørssag for at fremme

*partiinteresser eller lignende, da har jeg intet længere med den at gøre; men det er min overbevisning, at sådan vil den aldrig blive optaget af det danske folk.*¹⁸

Selvom Lund og Povlsen således var absolut moderate, forhindrede det ikke, at Vejstrup og Ryslinge Højskoler blev ramt af regeringens mundkurvscirkulære. Cirkulæret blev udsendt den 23. april 1885 til borger- og almueskoler og forbød lærere at deltage i riffelforeninger, da det:

*”efter skolelærernes kald som ungdommens opdragere og ledere er deres første pligt at give tonen an for lydighed mod og agtelse for den lovlige myndighed og afholde sig fra deltagelse i bevægelser, der tilsigter at skabe modstand mod regeringen”.*¹⁹

Selvom Lund og Povlsen som højskoleforstandere ikke faldt ind under denne definition, forhindrede det altså ikke kultusminister Jacob Scavenius i at inddrage deres tilskud.

Klaus Berntsen bliver formand

Samme Jens Lund var i 1884 indirekte årsag til skærmydsler og formandsskift i Odense Amts Skytteforening på en lettere farceagtig generalforsamling i 1884. Her blev formanden, herredsfoged Aug. Jørgensen, bebrejdet, at han som herredsfoged havde nedlagt forbud mod en skyttefest, hvor Jens Lund var indbudt som hovedtaler. Aug. Jørgensen forklarede, at det havde han gjort, fordi han var blevet ført bag lyset af arrangørerne; de havde sagt til ham, at festen var ganske upolitisk, men dagen efter kunne Aug. Jørgensen læse i avisen, at Jens Lund skulle være hovedtaler.

Ved valgene blev Aug. Jørgensen

genvalgt med 42 stemmer, to stemmer mere end nr. fem på listen. Det var mere, end den gode herredsfoged kunne tage: Han nægtede at modtage valget og forlod generalforsamlingen.

Da Odense Amts Skytteforening nu pludselig stod uden formand, og det på grund af den travle såtid ikke var muligt at indkalde til en ekstraordinær generalforsamling, sammenkaldte Claudius Madsen som forretningsudvalgets ældste medlem sine kolleger til et forretningsudvalgsmøde på Hotel St. Knud i Odense mandag den 7. april. Ved dette møde blev Klaus Berntsen valgt til formand for Odense Amts Skytteforening; en post, han beholdt i 42 år.²⁰

Riffelloven

Da det et stykke tid i foråret 1885 havde rumlet med rygter om større våbenindkøb i udlandet, tøvede regeringen ikke, og den 5. maj 1885 udstedte justitsminister J.M.V. Nellemann en lov under overskriften *”Foreløbig lov angående forholdsregler for at hindre misbrug af den uindskrænkede adgang til at anskaffe våben og øve sig i disses brug,”* den provisoriske riffellov. Lovens indledning fortalte meget tydeligt, hvorfor den blev udstedt:

*”At da det må befrygtes, at den hidtil stedfindende uindskrænkede adgang til at anskaffe våben og til at øve sig i disses brug vil blive misbrugt til at forstyrre eller true den offentlige orden, har vi fundet det nødvendigt i henhold til grundlovens § 25 ved foreløbig lov at træffe de foranstaltninger, som er nødvendige for at hindre sådant.”*²¹

Loven havde kun tre paragraffer: Den første drejede sig om, at indførsel af våben kun kunne finde sted med til-

ladelse fra told- og politimyndighederne. Paragraf to forbød kort og godt anskaffelse eller uddeling af rifler eller andre krigsvåben og øvelse i brugen af dem, medmindre det skete i embeds medfør eller efter tilladelse fra myndighederne. I paragraf tre meddeltes, at den i paragraf to omtalte tilladelse kunne meddeles af amtmanden eller, i København, af politidirektøren, og ”den kan til enhver tid tilbagekaldes. Hvorefter alle vedkommende sig har at rette.”

For overbestyrelsen for De Danske Skytteforeninger kom loven som en stor overraskelse, men da skyttebevægelsen var godkendt af og fik tilskud fra staten, gik man ud fra, at loven ikke var rettet mod De Danske Skytteforeninger. Da der fra forskellige side blev udtrykt tvivl om, hvorvidt skytteforeningerne alligevel var omfattet af loven, skrev overbestyrelsen den 12. maj 1885 til Indenrigsministeriet for at få loven præciseret.

Ligeledes den 12. maj skrev overbestyrelsen ud til samtlige amtsskytteforeninger, at den skønnede, at riffelloven også omfattede skytteforeningerne, og opfordrede foreningerne til at søge skydetilladelse i henhold til lovens § 3. Skrivelsen indeholdt også en orientering om overbestyrelsens henvendelse til Indenrigsministeriet.

Efter en del misforståelser og rettelser af samme fra justitsministerens side lykkedes det endelig den 8. juni 1885 for overbestyrelsen at opnå en generel skydetilladelse for amtsskytteforeningerne under ét, og den 15. juni kunne overbestyrelsen meddele amtsskytteforeningerne, at de med henvisning til denne skrivelse kunne ansøge om skydetilladelse, hvis amtsskytteforeningen ikke da allerede havde en sådan.

Klaus Berntsen i fuld ornat som konseilspræsident. Berntsen var formand for Odense Amts Skytteforening fra 1882 til 1926 – 42 år. Han var en yderst initiativrig, smidig og pragmatisk mand, både som politiker og formand. Kilde: L.F.C. Krogh: Skyttesagen i Danmark 1861-1911.

Reaktionen i Odense Amts Skytteforening

Formanden for Odense Amts Skytteforening, Klaus Berntsen, havde, da riffelloven var blevet offentliggjort, straks henvendt sig til amtmand Heltzen og forespurgt, om den provisoriske riffellov var en hindring for amtsskytteforeningens arbejde. Få dage senere kom Heltzens svar, at han kun kunne opfordre ”amtets skytteforening til at fortsætte sin til støtte for uddannelse til hæren sigtende og til dels af officerer ledede virksomhed”. Heltzen meddelte også i brevet, at han ville indberette sin holdning og sit svar til Justitsministeriet.

Tre dage senere modtog Berntsen en

uddybende skrivelse fra amtmand Heltzen, der tydeligvis havde fået skærpede instrukser fra Justitsministeriet: Odense Amts Skytteforening skulle garantere, at intet medlem også var medlem af en riffelforening.

Berntsen og hans næstformand, kaptajn Kryssing, gik nu i gang med at sikre sig kredsforstandernes tilslutning til amtmandens krav. Sidst i maj var der indkommet underskrevne erklæringer fra 35 kredse om at søge skydetilladelse, mens fire kredse havde afgivet erklæringer med forbehold; hvilke forbehold melder protokollen intet om, men de har formentlig ikke villet afsværge forbindelse til riffelbevægelsen, og seks kredse havde ikke indsendt erklæringer. Forretningsudvalget bemyndigede herefter formand og næstformand til at forhandle med de kredsforstandere, der ikke uden forbehold havde underskrevet erklæringen.

Dette møde blev afholdt den 2. juni, og her fastholdt tre kredse, at de forbeholdt sig ret til at være eller blive medlemmer af en riffelforening, som de havde tilføjet på den indsendte erklæring. To kredse ville indstille skydningen, mens én kreds ikke var afklaret endnu, men hældede mest til ikke at ville skyde. Mellem de to møder havde Berntsen og Kryssing haft et møde med amtmand Heltzen, og i overensstemmelse med en aftale med Heltzen afsendte de to en erklæring til amtet om, at forretningsudvalget efter at have haft en drøftelse med foreningens kredsforstandere påtog sig det *moralske* ansvar for, at foreningen ville fortsætte sin virksomhed i overensstemmelse med dens hidtidige program. Allerede dagen efter indløb Heltzens svar, som i Berntsens og Kryssings

erklæring så ”den fuldstændigste og heldigste betryggelse mod misbrug af foreningens af staten understøttede virksomhed”, og så, som Berntsen skriver, var den sag i orden, og man mærkede herefter intet til riffelprovisoriets virkninger i Odense Amts Skytteforening.²²

Det er tydeligt, at Berntsen har haft stor brug for og nytte af sin evne til at kunne tale med alle, ligesom hans uomtvistelige politiske smidighed heller ikke fornægtede sig. Han som medlem af Odense Amtsråd²³, og til en vis grad også Kryssing og Heltzen, løb en ikke ubetydelig risiko ved bare at se bort fra de afvigende erklæringer og ”påtage sig det moralske ansvar” for foreningens virksomhed i en i virkeligheden ret intetsigende erklæring til amtet.²⁴

Generalforsamlinger og sprængning i Svendborg

Ved riffelprovisoriets udstedelse den 5. maj 1885 besluttede forretningsudvalget i Svendborg Amts Skytteforening at indstille skydningen, udsende meddelelse herom til kredsene og afvente overbestyrelsens forhandlinger med Justitsministeriet. Som omtalt tidligere trak det ud med resultatet af disse forhandlinger, og i mellemtiden meddelte amtmand, grev Brockenhuus-Schack, at samtlige kredse i Svendborg Amts Skytteforening måtte genoptage deres virksomhed med den indskrænkning, at der ikke måtte anskaffes rifler uden særlig tilladelse.

Forretningsudvalget havde ikke ansøgt om denne skydetilladelse; det havde derimod kaptajn Nielsen på dets vegne og uden at orientere det herom.²⁵ Stadig uden at orientere forretningsudvalget, men igen på dets vegne, udsendte kaptajn Nielsen og oberstløjtnant Chri-

Ringe Gæstgivergaard, som dannede ramme om de dramatiske begivenheder i sommeren 1885. Billedet er fra ca. 1910. Ringe Gæstgivergaard eksisterer ikke mere. Kilde: Ringe Lokalhistoriske Arkiv.

stensen meddelelse til kredsene om den givne tilladelse. Nogle kredse opfattede meddelelsen som en opfordring til at genoptage skydningen, mens de fleste andre forholdt sig afventende, da de ikke vidste, hvad dette skulle sige; Nielsens og Christensens meddelelse findes desværre ikke mere, så vi kan ikke sige, hvad der fik kredsene til at stoppe op og afvente begivenhedernes videre gang.

Forretningsudvalget trådte sammen søndag den 7. juni 1885 i Nyborg og besluttede her med stemmerne 3-2 at indkalde til en ekstraordinær generalforsamling den følgende søndag i Kværndrup Forsamlingshus. Siden 1882 havde der været et flertal på tre venstrefolk i forretningsudvalget, og tilsyneladende har der været et udmærket samarbejde mellem officererne og venstrefolkene; kilderne siger i alt fald ikke andet. Det er dog næppe for meget at antage, at det er faldet de tre venstrefolk for brystet, politisk uenighed eller ej, at højremanden

Nielsen ansøgte om og udsendte tilladelse til skydning uden at konsultere dem i en så betændt politisk sag som riffelloven, en mildest talt manglende situationsfornemmelse.²⁶

Søndag den 14. juni 1885 samledes cirka 150 skytter til ekstraordinær generalforsamling i Kværndrup. Kaptajn Nielsen gav herefter en redegørelse for begivenhederne siden generalforsamlingen, opfordrede til at lade de politiske uoverensstemmelser ligge og bad om ”kærlige ord” af hensyn til sagen; han var tydeligvis godt klar over, at han havde overtrådt sit mandat.

Der udspandt sig nu en længere diskussion, hvor generalforsamlingen delte sig i to lejre: for og imod den udsendte skydetilladelse. H.P. Nielsen, Oure, satte sagen på spidsen ved at erklære, at ”vi ikke vil have en tilladelse til at skyde som en nåde, da det er vor ret”.²⁷ Kaptajn Nielsen foreslog at lade det være op til de enkelte kredse om at skyde eller ej.

Mens dette blev nedstemt, blev et forslag vedtaget med denne ordlyd: *"Generalforsamlingen beslutter, at skydningen indstilles i foreningen, indtil en ny generalforsamling vedtager dens påbeholdelse"*. Sammenholdet var bevaret i amtsskytteforeningen, og kaptajn Nielsen havde med nød og næppe undgået et mistillidsvotum. Freden skulle imidlertid kun vare kort.

Denne nye generalforsamling blev indkaldt til afholdelse på Ringe Gjæstgivergaard²⁸ den 19. juli 1885. Baggrunden var et brev fra overbestyrelsen af 1. juli, hvorefter amtsskytteforeninger, der havde fået tilladelse, men nægtede at bruge den, stillede sig uden for Overbestyrelsens ressort og derfor skulle aflevere alle udleverede øvelsesrifler. Amtsskytteforeningen fik svarfrist indtil 30. juli.

Cirka 240 medlemmer mødte frem til denne generalforsamling, hvor fronterne mellem "officers-højre" og "højskolevenstre" var trukket skarpt op efter forårets begivenheder. Edv. Nielsen åbnede mødet med at udtale sit håb om, at forsamlingen ville enes om at genoptage skydningen, og stillede et forslag herom, som blev forkastet. En voldsom diskussion for og imod overbestyrelsens krav fulgte, og sluttelig blev følgende resolution vedtaget enstemmigt, idet mindretallet i protest afholdt sig fra at stemme: *"Da overbestyrelsens sidste skrivelse såvel som riffelloven krænker vor friheds- og selvstændighedsfølelse, beslutter generalforsamlingen at nægte genoptagelse af skydningen."*²⁹

Kaptajn Nielsen tog herefter ordet, og ikke uden patos nedlagde han sit mandat med ordene: *"Så må jeg med smerte sige farvel. Det er således, man*

*lønner mig efter tyve års arbejde. [...] Kom alle, der med mig vil danne en ny skytteforening!"*³⁰

Det sydfynske skisma var hermed en realitet. Forfatningskampen var ført igennem til sejr for de grundtvigianske venstrefolk, og Svendborg Amts Skytteforening blev aldrig mere ledet af officerer, men derimod af en lang række lærere og en enkelt præst.

Edv. Nielsen dannede Svendborg Amts Ny Skytteforening, og først ni år senere, kort efter det store forsvarsforlig mellem Højre og Venstre i 1894, fandt Svendborg Amts to skytteforeninger sammen igen, dog uden Edv. Nielsen. For ham som officer var hæren og skytteforeningerne uløseligt knyttet sammen; et synspunkt, han stod alene med.

Hvorfor fik forfatningskampen i skytteforeningerne så forskellige udfald i de to fynske amtsskytteforeninger? Venstrefolkene i Svendborg Amts Skytteforening, deres selvbevidsthed til trods, har næppe haft planer om at vælte højreformanden lige med det samme; dertil var det praktiske samarbejde for godt og Nielsens prestige for høj. Men der er næppe heller nogen tvivl om, at Edvard Nielsen med sin egenrådige og klodsede håndtering af riffelforeninger, riffellov og skydeforbud udfordrede venstrefolkene i forretningsudvalget mere end godt var; man kan med en vis ret hævde, at han med sin holdning selv bragte politikken ind i amtsskytteforeningen, hvor den hidtil havde været fraværende, og dermed selv fremkaldte bruddet.

Det var derimod symptomatisk for Klaus Berntsen, at han med sin pragmatiske tilgang til tingene styrede Odense

Amts Skytteforening gennem kriserne i 1875 og 1885 og undgik de voldsomme modsætninger med sin konsensusøgende politik. Samme Berntsen sagde engang, at havde Venstre ikke været så konfrontatorisk, men derimod stille og roligt snakket med den fornuftige del af Højre, så havde Venstre været i regering inden udgangen af 1870'erne.³¹

Noter

- 1 Svendborg Amts Skytteforening, forhandlingsprotokol 1865-1923.
- 2 Frederiksen (1976), s. 83.
- 3 *Fyens Stiftstidende* 8/7 1872.
- 4 Frederiksen (1976), s. 80.
- 5 Rasmussen (2013), s. 103.
- 6 http://www.denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Danske_folkekirke/Nikolai_Frederik_Severin_Grundtvig, besøgt 24/6 2014. Udskrift findes i forfatterens arkiv.
- 7 Rasmussen (2013), s. 107.
- 8 Hvidt (1971), s. 19 og 42.
- 9 Berntsen (1923), s. 157-159.
- 10 Beslutningsprotokollen nævner ikke denne drøftelse, kun de nøgne facts.
- 11 Beslutningsprotokol 1865-1923 for Svendborg Amts Skytteforening.
- 12 Afsnittet er skrevet på baggrund af Beslutningsprotokol 1865-1923 for Svendborg Amts Skytteforening, Egebjerg (1915), s. 43-52, Krogh (1911), s. 240-242, Nordby (2009 I), s. 100-105 samt Dalnæs & Poulsen (2005), s. 51-55.
- 13 Nordby (2009 I), s. 158.
- 14 *Politiken* den 5. januar 1885.
- 15 Hvidt (1971), s. 144.
- 16 <http://fynhistorie.dis-danmark.dk/node/6096>, besøgt 26/8 2014. Kopi i forfatterens arkiv.
- 17 Bukh (1967), s. 39-40.
- 18 Dalnæs og Poulsen (2005), s. 66.
- 19 Krogh (1911), s. 246.
- 20 Berntsen (1891), s. 41-43 samt Forhandlingsprotokol for Odense Amts Skytteforening 1866-1888.
- 21 Krogh (1911), s. 245.
- 22 Berntsen (1891), s. 46.
- 23 Klaus Berntsen var medlem af Odense

Amtsråd 1880-1886. Han var medlem af Folketinget 1873-1884, hvor han ikke genopstillede for at vie sine kræfter til sin højskole i Særslev. Fraværet fra Folketinget varede dog kun til 1886, hvor han blev valgt i Assens-kredsen.

- 24 Kilden til dette afsnit er Forhandlingsprotokol for Odense Amts Skytteforening 1866-1888.
- 25 Krogh (1911), s. 251, Egebjerg (1915), s. 53 og Dalnæs & Poulsen (2005), s. 85. Krogh skriver, at "en forening havde søgt skydetilladelse", Egebjerg nævner kun skydetilladelsen, mens Dalnæs & Poulsen skriver, at Edv. Nielsen havde søgt amtmanden om skydetilladelse. Denne tolkning er meget sandsynlig.
- 26 Se note 27.
- 27 Citat: Egebjerg (1915), s. 55
- 28 *Faaborg Avis*, 17. juli 1885.
- 29 Egebjerg (1915), s. 62.
- 30 Ibid.
- 31 Mørch (2004), s. 115-116.

Litteraturliste

- Berntsen, Klaus. *Erindringer fra Manddommens Aar*. København, 1923.
- Berntsen, Klaus. *Odense Amtsskytteforening gennem 25 Aar*. Odense, 1891.
- Bricka, C.F.(red.). *Dansk biografisk Lexikon*. Bd. II. København, 1888.
- Bukh, Peder. *Vejstrup Højskoles og Ungdomsskoles Historie 1867-1967*. Vejstrup, 1967.
- Dalnæs, Henrik H. og Rasmus G. Poulsen. *Højskolerne og forsvaret af Danmark 1864-1920*. Upubliceret materiale, 2005.
- Egebjerg, Hans R. *Svendborg Amtsskytteforening gennem 50 Aar. Et Festskrift*. Svendborg, 1915.
- Frederiksen, Svend. "Fynske forsamlingshuse". *Fynske Årbøger 1976*, Odense 1976
- Hvidt, Kristian. *Venstre og forsvarssagen 1870-1901*. Aarhus, 1971.
- Krogh, L.F.C. *Skyttesagen i Danmark gennem halvtredsindstyve Aar*. København, 1911.
- Mørch, Søren. *25 statsministre. 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*. København, 2004.
- Nordby, Ib. *De Danske Skytteforeninger gennem 150 år*. Vingsted, 2009.
- Rasmussen, Jens. "Vækkelserne på Fyn 1800-1870". *Fynske Årbøger 2013*. Odense, 2013.